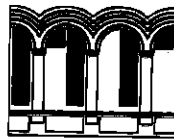


ПРИПРЕМЉЕНИХ РАДОВА У ОВОМ ЗБОРНИКУ ЈЕСТЕ
ИЗВОДЊА ДРУШТВЕНО, ПОЛИТИЧКИ, МЕДИЈСКИ И
ИНТЕРДИСЦИПЛИНАРНО ПРИМЕНЉИВОГ ЗНАЊА И
УЛОГА У ВЕЗИ СА ТРАНСФОРМАЦИЈОМ И ТРАНЗИЦИЈОМ
СРЕДЊОГ ДРУШТВА

ПРОБЛЕМИ КУЛТУРНОГ ИДЕНТИТЕТА СТАНОВНИШТВА САВРЕМЕНЕ СРБИЈЕ

ПРОБЛЕМИ КУЛТУРНОГ ИДЕНТИТЕТА СТАНОВНИШТВА САВРЕМЕНЕ СРБИЈЕ



ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ УНИВЕРЗИТЕТА У БЕОГРАДУ

Издавач
ОДЕЉЕЊЕ ЗА ЕТНОЛОГИЈУ И АНТРОПОЛОГИЈУ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
Чика Љубина 18-20
БЕОГРАД

За издавача
Проф. др Марица Шупут
Оснивач едиције и почасни уредник свих издања
Академик Петар Влаховић

Редакција
Др Драгана Радојчић, др Весна Вучинић, др Драгана Антонијевић,
др Весна Марјановић, др Милош Миленковић

Рукописи примљени на састанку Редакције 23. XII 2004. године

Рецензенти
Др Десанка Николић
Др Иван Ковачевић

Секретари редакције
Др Милош Миленковић
Милена Комарчић

Превод на енглески
Јана Баћевић

Корице
Јелена Ковач

Припрема и штампа

Сисоја
ШТАМПА

Тираж
500 примерака

Штампање публикације финансирано је из средстава
Министарства за науку и заштиту животне средине
Републике Србије

САДРЖАЈ

Сенка Ковач Проблеми културног идентитета становништва савремене Србије – Пројекат МНЗЖС РС	9
Слободан Наумовић Национализација националне науке? Политика етнологије/ антропологије у Србији и Хрватској током прве половине деведесетих година двадесетог века	17
Милош Миленковић Посткултурна антропологија и мултикултурне политике	61
Владимир Рибич Друштвене основе националног јединства	75
Драгана Антонијевић Симболична употреба ликова Карађорђа и кнеза Милоша у политичким збивањима у Србији у последњој деценији XX века	93
Сенка Ковач Значај Сретења – новог државног празника у обликовању културног идентитета становништва савремене Србије	113
Весна Вучинић-Нешковић Налагање бадњака у Грбљу: пример хијерархизоване прославе Божића у Боки Которској	123
Саша Недељковић Дихотомија ми/други у систему идентитета балканских Египћана	149
Бојан Жикић Конструкција идентитета у дуалној етнокултурној заједници: Селеуш	165
Лидија Радуловић Алтернативни религијски култови и род	183

Илдико Ердеи

Богатство у транзицији – Концептуализација богатства
на примеру два књажевачка предузетника 205

Гордана Горуновић

Концептуални оквири етнолошко-антрополошког
проучавања новог насеља у предграђу 229

IN MEMORIAM

Проф. др ДУШАН БАНДИЋ

in Serbian Culture” Conference held at the Ethnographical Institute of the Serbian Academy of Arts and Sciences (EI SASA Special Editions 49. Belgrade: SASA).

In the current project phase, members of the research team presented the results at the meeting held on March 12th 2004 at the Faculty of Philosophy in Belgrade. The general objective and intention of this project phase and the papers published in this Volume is to produce socially, politically, media and interdisciplinary applicable knowledge, as well as practically applicable suggestions concerning transformation and transition in the Serbian society.

UDK 316.334.3 (497.11)+(497.5)”19”

Мр Слободан Наумовић

НАЦИОНАЛИЗАЦИЈА НАЦИОНАЛНЕ НАУКЕ? ПОЛИТИКА ЕТНОЛОГИЈЕ/АНТРОПОЛОГИЈЕ У СРБИЈИ И ХРВАТскоЈ ТОКОМ ПРВЕ ПОЛОВИНЕ ДЕВЕДЕСЕТИХ ГОДИНА ДВАДЕСЕТОГ ВЕКА¹

У раду се представљају резултати упоредне анализе политике српске и хрватске етнологије са почетка деведесетих година двадесетог века. Разматрају се фактори који су у једном периоду условили удаљавање те две иначе сродне друштвене науке, и довели до поновне национализације једне од њих, и истовременог развоја критички настројене политичке антропологије у другој. Такође, проверава се хипотеза по којој је пресудну улогу у поновном престројавању етнологије/антропологије на колосек националне науке одиграла обнова синдрома двоструког припадника међу њеним посленицима. У закључку се указује на ограничења националне науке засноване на синдрому двоструког припадника, и сугеришу нека питања која могу бити важна у трагању за правцима превазилажења поменутих ограничења.

Кључне речи: етнологија, антропологија, национална наука, примењена наука, политика науке, синдром двоструког припадника.

1. Увод, или зашто поново размишљати о етнологији као националној науци

Размишљање о етнологији као националној науци на почетку трећег миленијума, у времену незауставиве глобализације, освајачког похода идеологије мултикултурализма, убрзаних

¹ Текст је резултат рада на индивидуалној истраживачкој теми „Политика српске етнологије: национална наука и криза националног идентитета”, који се одвија у оквиру научног пројекта *Проблеми културног идентитета становништва савремене Србије*, бр. 1644, који је у целости финансиран од стране МНТР Републике Србије.

европских наднационалних интеграција, и умножавања прича о скором крају националне државе, може на први поглед да изгледа као анахроно прегнуће. Такав утисак може да буде само појачан ако се узму у обзир све присутнији мисаони токови у етнологији на овим просторима. На њих је, са њој својственим осећајем за кључне појмове, указала знаменита хрватска „етнологија” Дуња Рихтман-Аугуштин, употребивши кованицу „антропологизација етнологије” (Rihtman-Auguštin 2001, 275-76). Заиста, тешко је замислити израз који језгровитије описује све брже удаљавање етнологије од идеала ангажоване науке о сопственој групи и њеној култури. Етнологија, по тој тези, преузима теорије и истраживачке приступе једне научне традиције која је од својих почетака утемељена као „наука о другоме”, и која се у скорије време радикално прочистила од својих просветитељских, колонијалних, евроцентричних и позитивистичких злих духова.² Упркос томе што оцену Рихтман-Аугуштинове сматрам начелно утемељеном, у овом раду ћу бранити тезу да размишљање о етнологији као националној науци данас поново може имати смисла. Пре свега, процес антропологизације етнологије не одвија се једнаком брзином, тако да антрополошки стандарди нису постали „једина игра у граду” у свим локалним научним срединама. Другим речима, још увек постоје, мада су веома ретке, нише у којима је очувана идеја етнологије као науке која има националну мисију. Такво стање ствари додатно је оснажено чињеницом да због економских и низа других фактора етнологија, чак и када се убрзано антропологизује, остаје у предметном смислу наука о „својима”, а не о „другима”. Од највећег значаја је чињеница да је у регионима попут нашег, у којима је због

² Склоност ка преузимању се у већој или мањој мери односи на следеће одреднице савремене, првенствено англосаксонске антрополошке мисли: а) радикалну критику сцијентизма, односно уверења да научни приступ гарантује привилеговани увид у природу света око нас, б) критичко преиспитивање природе односа који се успостављају између „субјекта” и „објекта” у оквиру истраживачке ситуације, в) промишљање ограничења која намеће стајна тачка самог истраживача, у жаргону струке мистификовано као „рефлексивност”, г) активизам, односно веру да су истраживачи дужни да допринесу решавању проблема у проучаваној средини, као и д) изражену пријемчивост за актуелне политичке идеологије, односно важеће форме „политичке коректности”. Од посебног значаја су различити покушаји да се у политику етнологије интегрише идеолошки и нормативни потенцијал филозофије људских права: Wilson, ed., 1997; Rapport, 1998; Милепоковић 2003а и 2003б.

садејства глобалних и локалних политичких фактора дошло до распада федералних државних пројеката и грађанских ратова, обнова националне науке поново постала интересантном за политичке актере, али и истраживаче, као једна од „ремедијалних политика” у новонастајућим државама. Дакле, правилно разумевање савремених трендова развоја етнологије у региону није могуће без темељне анализе локалне традиције ангажоване и афирмативне науке о сопственој групи. Таква истраживања су у овој средини већ дала запажене резултате (Ковачевић 1977; 1981; 2001), али велики део посла тек предстоји. Даље, разматрање начина на који поједине савремене етнологије делују у оквиру својих држава и политичких заједница може посредно да омогући увид у природу односа припадника интелектуалне елите према сопственој и другим етничким групама, односно нацијама. Разумевање тог односа је пресудно за тумачење политике једне друштвене науке која првенствено истражује „домаћи терен”. Најзад, размишљање о могућим и пожељним начинима деловања етнологије/антропологије у савременом друштву тешко да може дати ваљане резултате без рационалне критике начина функционисања националне науке.³

На страницама које следе намеравам да анализујући различите развојне токове који су током раних деведесетих година двадесетог века почели да удаљавају две иначе сродне друштвене науке, српску и хрватску етнологију/антропологију, изложим провери претпоставку о кључној улози *синдрома двоструког припадника* у процесу поновне национализације некадашњих националних наука у периоду друштвене кризе и рата.

Наиме, иако су на почетку двадесетог века неки од локалних очева утемељитеља са просторима Србије и Хрватске били склони да етнологију, односно етнографију, виде као општу и упоредну науку о човеку и култури, она је ипак у обе средине институционализована као еминентно национална наука, управо онако како су њени даљи преци и претече прижељкивали (Ракић 1997; Rihtman-Auguštin 1996). Своје прве веће успехе у домаћим и страним научним окружењима српски и хрватски школовани етнологисти постигли су пишући пре „о својима”, него о далеким „другима”. Уз нужно одавање признања труду првих

³ Примере рационалне критике екстремног случаја национализације и других облика идеологизације етнологије као науке у доба нацистичке Немачке нуде Bausinger 1994. и Roth 1998.

генерација етнолога да поштују тада важеће стандарде научне објективности, као и непорецивим резултатима тог труда, неопходно је напоменути да се у великом броју случајева радило о ангажованом писању о сопственом етносу, писању које је у исто време било и описивање опаженог, и прописивање, па и стварање жељеног стања групе и њене културе. У складу са оновременим поимањем онога што би се данас назвало политиком идентитета, од етнологије се, као и од историографије, антропогеографије, лингвистике, историје књижевности, етнопсихологије и других наука, очекивало да утврди шта припаднике сопствене групе чини онаквима какви су, као и да обезбеди нужне услове да у времену промена не престану да буду то што су (Naumović 1998). У обе средине, процеси корените „денационализације” етнологије започели су тек после 1945. године, са насилним наметањем једног битно другачијег идеолошког поретка (Кулишић 1953; Kulišić 1955; 1973; Горуновић 1997). У том смислу, могуће је говорити о дисконтинуитету у функционисању етнологије као националне науке у обе средине. Идеолошки притисак на етнологију почео је да попусти упоредо са јачањем уверења политичких елита социјалистичке Југославије да су потенцијално експлозивни национални проблеми значајно ублажени, или чак решени. Помало парадоксалном може изгледати чињеница да је премештање идеолошког надзора на друге области било праћено постепеном друштвеном маргинализацијом етнологије (Halpern and Hammel 1969). У Србији, друштвена маргинализација је посредно потпомогла теоријско малаксавање дисциплине, које су критички расположени аутори са благим иронијом назвали „фазом емпиризма” (Pavković *et al.*, 1988). Лагани опоравак теоријског мишљења у струци, и о струци, отпочео је тек са постепеним отварањем ка западним политичким и економским утицајима, и пратећим све интензивнијим научним контактима (Прошић-Дворнић 1997). С временом, поменути токови довели су до несклада између све уочљивијег пораста самопоштовања међу средњим и млађим генерацијама етнолога и недовољно брзе и темељите промене представа које су о струци имале старије генерације научника, шира јавност, а поготову политичке елите. Тако се етнологија у обе средине суочила са све обухватнијом економском и политичком кризом током осамдесетих, коначним крахом реалног социјализма као ривалског светског система 1989. године, и надолazeћим грађанским

ратовима из прве половине деведесетих као денационализована, дезидеологизована и релативно маргинализована наука, али наука која се у зависности од срединских посебности више или мање интензивно преусмеравала на теоријском плану (Naumović 2002). Слободно се стога може рећи да су се временски преклоpile темељна политичка и друштвена криза у Југославији и „криза идентитета ствараоца идентитета”, како се може именовати фаза поновног промишљања основа етнологије као науке на нашим просторима (Naumović 2000). Питања друштвене релевантности дисциплине постала су тако поновно значајна за самопоимање једне науке која је у претходном периоду уз приметну помоћ „одозго” дозволила себи да изгуби интерес за своју друштвену улогу. Управо садејство срединских фактора и процеса унутар струке показале се посебно значајним за разумевање све бржег удаљавања две до тада умногоме упоредиве дисциплине. Међутим, да би било могуће прецизније анализирати начин на који су поменути фактори утицали на растуће разлике у схватању националне улоге етнологије, неопходно је претходно размотрити логику функционисања националних наука уопште.

2. О идејним основама једне националне науке, или неколико прта о политици етнологије из доба њене институционализације

У овом раду полази се од основне претпоставке по којој је начин мишљења и делања у оквиру већине друштвених наука у значајној мери обележен скупом релативно кохерентних идеја водила. Такве идеје унутар неке науке ће, сходно предлогу Ерика Волфа, бити назване *усмеравајућим идејама*.⁴ Усмеравајуће идеје омеђују *сазнајни хоризонт* неке науке, одређују *домен њеног друштвеног ангажмана*, и обезбеђују *друштвено прихватљиве разлоге за њено постојање*. У исто време, помаци наста-

⁴ У сада већ класичном раду о „опасним идејама” (*perilous ideas*) западне антропологије – Раси, Култури и Народу – Ерик Волф је понудио следеће оквирно одређење функција усмеравајућих идеја: „свако прегнуће да се разуме људски род дела уз помоћ једног скупа *карактеристичних идеја које усмеравају његова истраживања и оправдавају његово постојање*” (Wolf 1994, 1; превод и курзив С.Н.). За српску етнологију у формативном периоду најкарактеристичније су биле идеје Народа/Селаштва, Народних обичаја и Психичких типова.

ли у свакој од наведених области могу утицати повратно на саме усмеравајуће идеје, прилагођавајући их новим сазнањима или вредностима, односно узрокујући њихову постепену, а каткад и наглу замену новим усмеравајућим идејама. Даље, сматра се да сложени међуодноси који се успостављају између усмеравајућих идеја неке науке, њеног сазнајног хоризонта, домена друштвеног ангажмана, и друштвено вреднованих разлога за њено постојање, схваћени као јединствено поље садејства чине *политику дате науке* (Clifford and Marcus eds., 1986; Starn 1994). Може се даље аргументовано тврдити да је главно обележје политике етнологије на овим просторима то да је она током најдужег периода у свом постојању функционисала као национална наука. Појам *национална наука* у овом се раду односи на сваку науку која на *ангажован, афирмативан и друштвено користан начин истражује ону националну средину у оквиру које та иста наука настаје и развија се*.⁵ У том смислу, када се каже да су српска и хрватска етнологија у једном периоду свога развоја функционисале као националне науке, онда се истовремено наглашава чињеница да је њихов предмет истраживања у том периоду било оно исто друштво/култура коме су етнологији припадали, као и да су према свом друштву/култури као предмету истраживања те науке имале ангажован, афирмативан и друштвено користан однос.⁶ Потребно је даље начелно разликовати од-

⁵ У српској средини такво виђење националне науке најдоследније је заговарао Јован Цвијић. За кондензован, скоро програмски опис послова које треба да обавља сваки национални научник видети његов текст „О националном раду” (Цвијић 1921а, 53-71). У остваривању националне мисије науке, по Цвијићу, пресудну улогу треба да игра Универзитет. Видети његов ректорски говор из 1907. године „О научном раду и о нашем Универзитету” (Цвијић 1921а, 3-49, пос. 30-43). Како би он то рекао: „Један народ нема драгоценијег капитала од одличне универзитетске омладине” (Цвијић 1921а, 49).

⁶ У том периоду, српски етнологи су уврстили међу своје приоритете бављење питањима која су непосредно повезана са *изградњом и учвршћивањем националне државе, идентитетом нације*, али и *националним интересима*. Научни задаци попут одређивања критеријума припадности сопственој етничкој групи или нацији, утврђивања граница њеног распрострањава, истраживања њених доминантних психичких особина, најзад, бележења и чувања „обичаја” и осталих елемената културе који исказују културну посебност групе/нације, у циљу одржавања или јачања идентитета групе, била су нека од главних обележја политике српске етнологије у времену док је она функционисала као национална наука.

реднице као што су „наука о народу” или, како је то Дуња Рихтман-Аугуштин савременијим језиком рекла „етнологија домаћег терена”, од нешто специфичније одреднице „национална наука”. Наиме, када се каже да етнологија проучава појаве које се испољавају на домаћем терену, онда јој се одређује предмет, и то или а) без нужног имплицирања врсте односа том истом предмету, или б) уз указивање на дистанциран и рефлексиван однос према том предмету, какав би требала да негује антропологија која је „дошла кући” (Cole 1977). Етнологија, иако наука о народу, па тиме у једном броју случајева и наука о нацији, не мора нужно бити национална наука, а још мање националистичка наука. Такође, потребно је разликовати појмове „примењена наука” и „национална наука”, утолико што одредница национална наука у свом устаљеном значењу подразумева спремност и обавезу примене стручних резултата на добробит националне заједнице у оквиру које настаје. Насупрот томе, примењене друштвене науке не морају нужно да функционисају као националне науке, већ могу заступати и интересе било које заједнице, класе, рода, или идеологије (Bennet 1996).

У раду се проверава хипотеза по којој је пресудно питање политике сваке друштвене науке која претендује да буде *национална* у смислу који је до сада коришћен, питање изналажења друштвено прихватљивог односа њених посленика према *синдрому двоструког припадника* (Naumović 1998; 2000; 2002). Синдром двоструког припадника укључује три међусобно повезане одреднице егзистенцијалног положаја истраживача (у нашем случају етнолога/антрополога). Условљене укупном друштвеном ситуацијом, те три одреднице снажно садејствују, утичући са своје стране у значајној мери на начин на који ће истраживач делати. Када се у овом раду говори о синдрому двоструког припадника, мисли се на садејство следећих одредница:

а) уколико је рођен и/или социјализован у заједници коју проучава, и при томе се свесно и својевољно идентификује са њеном укупном културом, друштвени научник може да развије дубоку емотивну приврженост и личну одговорност према сопственој заједници и њеној култури као објектима истраживања;

б) уколико шира заједница са којом се научник поистовећује сматра да он као припадник научне заједнице поседује знања и способности које га издвајају од већине његових сународника, друштвени научник може да се нађе под великим притиском да

прихвати улогу политички ангажованог интелектуалаца, чији је задатак да у домаћој и међународној јавној сфери тумачи и брани интересе заједнице којој припада, позивајући се при томе на своја посебна знања и ауторитет науке;

в) уколико припадници заједнице коју проучава и заступа и/или он сам доживљавају зајеницу као слабије развијену и/или на разне друге начине угрожену, друштвени научник свој ангажман у корист поправљања положаја сопствене групе може доживети истовремено и као нужан и као легитиман.

Синдром двоструког припадника значајно је утицао на идеал научности посленика у друштвеним и хуманистичким наукама на овим просторима, као и на њихово виђење пожељног друштвеног ангажмана. У том смислу, у овом раду се заступа теза да је синдром двоструког припадника у знатној мери обликовао политику друштвених и хуманистичких наука, доприносећи њиховом израћању у *националне науке*.⁷ Међутим, појава тог синдрома је и сама условљена посебностима које су обележиле историјски развој држава на балканском полуострву. Наиме, преклапање периода националног ослобођења и изградње модерне државе са фазом конституисања и институционализације хуманистичких и друштвених наука на просторима који нас интересују пресудно је утицало на трендове *национализације* тих наука. Преклапање је довело до тога да се од националних наука очекивало да на себе преузму један број државотворних и национално-изграђивачких улога, од којих су њихове парњакиње у друштвима са непрекинутом државном традицијом биле у потпуности, или бар делимично поштеђене. У том смислу, на овим просторима се од друштвених наука као националних наука, сходно њиховим посебностима, очекивало да:

а) докажу да заиста постоји нација која би била титулар скоро ослобођене или тек настајуће државе (најчешће пројектова-

⁷ Синдром двоструког припадника значајно утиче на формирање и деловање националних наука само у случају када је заједница са којом се истраживач поистовећује нација. У другачијим случајевима, присуство синдрома двоструког припадника неће утицати на развој националне науке. У том смислу, савремена милитантна феминистичка антропологија представља изразити, али не и једини пример струке у којој је изражен синдром двоструког припадника, али која је веома далеко од тога да функционише као национална наука. На „сестринском“ осећају припадања и угрожености може се развити заступничка „родна“ наука, али не и национална наука.

њем њеног савременог националног идеала у прошлост, уз истовремено планско *изграђивање нације* – државно потпомогнуто успостављање културног и лингвистичког јединства међу хетерогеним сеоским, односно регионалним популацијама на целој државној територији);

б) докажу да у својим претензијама на независну државу нација поседује *историјску легалност* (истицањем историјског континуитета са средњовековним краљевствима и царствима или, ако је потребно, измишљањем таквих континуитета), и/или *културну легитимност* (истицањем културних достигнућа средњовековних држава, као и претварањем традицијске сељачке културе у национални културни стандард, уз инсистирање на њеној јединствености међу мноштвом суседних истоврсних култура);

в) потврде да одговарајућа етничка група, односно истоимена нација, вековима континуирано поседује оне територије на које претендује њена модерна држава (доказивањем њеног *аутохтоног порекла* или *древности досељавања* на данашњу територију, као и израдом бројних етнографских карата које доказују *дуготрајну просторну распрострањеност групе*);

г) докажу да постоји препознатљив, посебан и позитиван идентитет сопствене нације односно етничке групе, као и да је он на свима прихватљив начин упоредив са тренутно важећим цивилизацијским стандардима које намећу развијене нације, у исто време доприносећи управо његовом конструисању и учвршћивању;

д) створе и учине општеприхватљивим својеврсне „литургије“ модерног секуларизованог култа нације и националне културе, које би омогућиле њено колективно прослављање и усађивање (државне празнике, годишњице и јубилеје, фолклорне фестивале), створе одговарајуће „ризнице“ које би омогућиле чување, неговање и промоцију елемената националне културе (на првом месту историјске, етнографске, завичајне, географске, уметничке и друге музеје и збирке), као и да формулишу укупну културну политику своје државе која ће допринети увећању броја интегрисаних грађана;

ђ) понуде задовољавајућа, друштвено прихватљива објашњења за релативну политичку, економску и цивилизацијску заосталост сопствене средине у односу на развијена европска друштва која су прихваћена за цивилизацијске узоре;

е) изнађу начине бржег и потпунијег превазилажења стања опште друштвене неразвијености, односно понуде путеве успешног и што безболнијег модернизовања и европеизовања друштва у целини, уз што потпуније очување националног идентитета и националне културе;

ж) својим брзим развојем, успешном институционализацијом, а потом и стицањем међународне репутације, пруже додатне потврде да средина у којој настају има основа, па тиме и права, да себе сматра равноправном са државама које су имале дуго-трајан, континуиран, па тиме и успешнији историјски развој;

з) најзад, захваљујући критичким, корективним могућностима, заснованим на увиду у стварно стање сопствене заједнице омогуће поправљање тог стања, односно искорењивање оних недостатака који заједницу воде у погрешном правцу.

Лако се уочава да је специфична концепција националне науке о којој се до сада говорило нераскидиво повезана са модерним политичким идеалом *нације-државе*, и да представља како једну од његових последица, тако и једно од пресудних средстава уз помоћ којих се тај идеал успоставља и одржава. Као што је већ наговештено, идеал политичке и јавне улоге науке у упоредној изградњи државе и нације у српској средини најпотпуније је заступао Јован Цвијић, а у хрватској Антун Радић. Насупрот томе, ни југословенска социјалистичка федерација, утемељена на легитимацијским формулама о „владавини радничке класе” и „братству и јединству”, ни глобални политички идеал који ју је на овим просторима заменио, другим речима, модел мултиетничке, односно мултинационалне грађанске државе, засноване на начелу демократије и идеологији права човека, такву концепцију нису, односно не би могле сматрати адекватним оквиром за развој друштвених наука.

3. Бити или не бити национална? Парадоксална логика национализације некадашњих националних наука у Србији и Хрватској током деведесетих

Један од начина да се разуме посебна логика развоја српске етнологије у деведесетим годинама пружа поређење са истовременим токовима у хрватској етнологији/антропологији, дисци-

плини која је имала упоредиву прошлост, разумљиво не са циљем да се обезбеди још једна манихејска дихотомија, већ у намери да се уђе у траг чиниоцима који би могли да објасне њихове различите судбине.

Сматрам да се оправдано може тврдити да су се основне разлике између ових дисциплина у деведесетим годинама развиле као последица њихових све удаљенијих политика, на шта су се потом надовезали различити спољашњи притисци и изазови. Наиме, обе главне карактеристике српске етнологије из раних деведесетих година прошлог века, а) одржавање дистанцираног, скоро аутистичног приступа према друштвеној реалности у доминантном смеру стручног стварања, и б) појављивање једног ангажованог и критичког приступа домаћој политици у области релативно брзо израстајуће политичке антропологије, могу се сматрати различитим од одговарајућих токова у Хрватској. Видљиви процеси који су карактерисали хрватску етнологију/антропологију на почетку деведесетих година прошлог века били су а) израстање рефлексивног ауторског приступа, б) поновно откриће њене националне мисије, в) брзи развој примењене (односно друштвено и политички примењиве) науке, г) померање тематског фокуса ка актуелним „неетнолошким” друштвеним проблемима, на првом месту питањима измењеног свакодневног живота у ратним условима и проблемима избеглиштва.

3.1. Хрватски случај: повратак националне науке или о рађању једне антропологије суза и страха

Покушај разумевања процеса национализовања хрватске етнологије у току раних деведесетих година прошлог века морао би да почне од интелектуалних увида њених истакнутих представника.⁸ Погледајмо, дакле, како поменуте токове згуснуто описују две еминентне хрватске етнологиње:

⁸ У овом неизбежно непотпуном општем прегледу биће представљене само неке идеје изнете у важнијим политички ангажованим делима хрватске етнологије/антропологије из прве половине деведесетих година. Тиме се не наговештава да је читав научни допринос из тог периода национално обележен, већ пре да су у брзо растућем броју политички ангажованих радова они који су видно национално обојени били у већини. Такође, не тврди се да је сваки појединачни рад испољавао сваку од карактеристика које ћу навести. Унутар продукције у Хрватској, као уосталом и у Србији, постојало је обиље нијанси и личних „формула”, на које због ограниченог простора није могуће указати.

„...U prvim godinama devedesetih dio je Hrvatske okupiran, ljudi su istjerani iz svojih domova; kuće, sela i staništa razrušeni. Tradicionalna narodna kultura nepovratno je razorena. Dio institutske etnologije i folkloristike obraća se svojoj desetljećima skupljanoj terenskoj građi i nastoji dokumentirati, objaviti i interpretirati folkloru i etnološku građu s okupiranih područja: dubrovačke okolice, Banije i Slavonije (Perić-Polonijo 1992:121-153; Dukat 1992:155-167; Čale Feldman 1992a:169-184; Muraj 1992:185-218; Jambrešić 1992:219-252; Šimunović 1992:253-274; Grbić 1992:275-295; Ceribašić 1992:297-322). Makar se čuju kritike inzistiranju na uspomenu ljudi koji su zbog rata izgubili dom jer ih se takvim postupkom održava u statusu žrtve (Greverus 1996:285), treba reći i to da svaka ljudska zajednica ima svoja mjesta sjećanja (*lieux de mémoire*) i da etnologija zemlje koja je doista doživjela teška razaranja od tih mjesta ne može i ne želi odustati.

Druga se skupina etnologinja i folkloristica izravno okreće ratu, poetici otpora i političkim ritualima, simboli ratnika, ratnoj svakodnevici, smrti u ratu i posmrtnim obredima, izbjeglicama i njihovim iskazima, strahu običnih ljudi u ratnom vrtlogu (Rihtman-Auguštin 1992a:25-43; Čale Feldman, Senjković i Prica, 1992b:45-105; Ritig-Beljak 1992:107-118). Iz starije građe (njezinih *neformalnih* podataka) crpe mogućnost za interpretaciju nekih subetničkih i međuetničkih odnosa i sukoba (Jambrešić, 1992:219-252).

Razlike u pristupu ne iskazuju se samo u izboru tematike nego i u metodologiji. Dok prva skupina ustrajava na istraživačkom obrascu nastalom iz kritike kulturnohistorijske etnologije, potonja se nadahnjuje postmodernom kritikom etnologije i etnografskog pisma. Dogodilo se da se upravo pristup dekonstrukcije podudara s nečim što nam je rat nametnuo: s razaranjem naših predodžbi o životu i samoga života. Iz zajedničkog broja NU 29/1992., koji je rezultat tih dvojnih nastojanja, članci postmodernoga senzibiliteta, u novoj redakciji prevedeni i na engleski, tvore knjigu. Knjiga *Fear, Death and Resistance* (1993, urednice L. Čale Feldman, I. Prica, R. Senjković) nailazi na značajan odjek u domaćoj i pogotovo u inozemnoj stručnoj javnosti.

Izbjglicama i ratom bavi se još jedan značajan institutski etnološki projekt, realiziran najprije kao međunarodni znanstveni skup, a zatim kao knjiga *War, Exile, Everyday Life. Cultural Perspectives* (1996, urednice Renata Jambrešić Kirin i Maja Povrzanović). Kritički se propituju prakse i strategije pomoći izbjeglicama. Autori se bave ispričanim ratnim iskustvima, pamćenjem i sjećanjem na rat. Posebno se promišlja umjetnost kao dio prognaničkog iskustva i funkcija umjetnosti (glazbene, dramske) u prevladavanju očaja i u krizi identiteta izbjeglih osoba. Napokon, razmatraju se etnološki odnosno antropološki izazovi što ih nudi ili nameće istraživanje rata i ratnih izbjeglica, ali i odgo-

vornost etnologije u istraživanju izbjegličkih sudbina odnosno u interpretaciji rata, njegovih uzroka i učinaka.

Poseban doprinos etnografiji rata jest disertacija Maje Povrzanović *Kultura i strah: ratna svakodnevica u Hrvatskoj 1991/92.* (1997). Radnja se bavi mnogostrukim uzrocima i posljedicama straha. U svom etnografskom aspektu radnja prikazuje kulturne procese u svakodnevnom životu: nova, strahom potaknuta ponašanja, kao i ona strahom netaknuta koja su osigurala kontinuitet svakodnevne. U svom analitičkom aspektu radnja je posvećena strahu kao kulturnom iskustvu, odnosno kulturnim posljedicama straha civilnog stanovništva...” (Rihtman-Auguštin i Muraj 1998).⁹

Kako izgleda, proces u početku ненамераване национализације хрватске етнологије/антропологије је био је започет преданим, више деценија дугим радом на упознавању и интериоризацији достигнућа у етнолошкој, односно антрополошкој, као и широј друштвенонаучној продукцији немачких, италијанских, скандинавских, британских, америчких и других аутора. Мада то може изгледати парадоксално, први разлог национализације хрватске етнологије изгледа да је повезан са општим процесом антропологизације етнологије. Други разлог за промену оријентације у хрватској етнологији, непосредно проистекао из првог, био је губитак поверења у емпирицистички, односно позитивистички вредносно неутрални приступ. „У данашње време не верујемо у вредносно ослобођену социологију и антропологију” (Rihtman-Auguštin 1995, 97). Такав однос образложен је чињеницом да је у то време већ било познато да се „наше методе и резултати ослањају на историјске, друштвене и политичке околности у којима ми као истраживачи/ етнологи живимо, и на идеје и идеологије које заступамо” (Rihtman-Auguštin 1995, 97). Сматрало се да су то уверење у потпуности поткрепиле постмодернистичке критике антропологије. Уследила је дилема око идентитета струке, најбоље илустрована расцепом између етнологије и антропологије, односно већ поменутом антропологизацијом етнологије.¹⁰ Покренута поменути дилемама, дисциплина је окренула свој упитни поглед унатраг на сопствене

⁹ Референце које ауторке наводе остављене су у цитираном тексту због информативности, али нису све биле доступне овом аутору. Анализа је вршена само на основу текстова који су наведени у литератури овог рада.

¹⁰ За упоредиву дилему у српској средини видети полемику: Павковић 1992 – Голубовић Пешић, 1994, и даље.

корене и претке. Отуда је трећи разлог за промену проистекао из интензивних критичких промишљања резултата хрватске етнологије, а нарочито њених достигнућа и ограничења у времену комунистичке владавине (Rihtman-Auguštin 1995, 97). Истраживања су показала да је дисциплина одбацила, очигледно под комунистичким притиском, али и због поунутреног снажно аполитичног приступа, проучавање кључних проблема попут „религиозности и јавне побожности“, „етничитета“, као и „моћи и политичког притиска“ (Rihtman-Auguštin 1995, 97). Одбацивши те теме, хрватска етнологија се још више удаљила од своје почетне националне мисије, и искључила се из текућих политичких процеса. Она се тако свела на проучавање „регионалних (не националних) културних образаца“ и пропустила да обезбеди толико потребну тотализовану слику „хрватске популарне културе“ (Rihtman-Auguštin 1995, 97), као и критеријуме за разликовање локалне српске народне културе од хрватске. Још један, можда мање уочљив, али тиме не и мање значајан фактор чинила је све присутнија феминизација хрватске етнологије. Са сменом генерација, све већа заинтересованост млађих генерација „етнологиња“ за феминистичку идеологију учинила је струку све наклоњенијом антисцијентизму и антипозитивизму, а упоредо са тим и радикализму, активизму и заступничком, односно адвокатском приступу. Најзад, хрватске „етнологије“ и етнологи успели су да развију веома динамичну научну заједницу са интелектуалним и организацијским средиштем у данашњем Институту за етнологију и фолклористику (некада Институту за народну умјетност), која је обезбедила колективни дух, критичку интелектуалну размену, дисциплину и енергију за развој и промене унутар струке, као и институционалне и неформалне оквире за успешно јавно деловање.

Док би претходни фактори могли да буду сматрани потребним предусловима од велике важности за радикални преокрет у хрватској етнологији, тек је шести фактор условио намерно преусмеравање, односно враћање дела хрватске етнологије/антропологије на национални колосек. Наравно, ради се о емоционалној бури коју су изазвали ужаси рата. Тако су уоченим промашајима хрватске етнологије као националне дисциплине биле супротстављене слике домовине која страда од „српске агресије“: „градови и села су разорени, људи присилно напуштају своје домове и уз застрашујуће вести новине објављују

стотине читуља у којима ожалошћене породице (можда и моји суседи) одају пошту својим синовима погинулим на бојним пољима“ (Rihtman-Auguštin 1995, 97). Етнологињи која је живела у Загребу, „уз звучно оглашавање ваздушних напада“, питање „каква је била улога етнолошког истраживања и које одговоре је оно могло да понуди у време националне катаклизме?“ свакако се чинило егзистенцијално важним и друштвено оправданим. Тако су страхоте рата и снажно осећање националне угрожености подстакле дубоку моралну дилему о природи ангажовања савремене хрватске етнологије/антропологије.

Међутим, у то време у хрватској интелектуалној средини већ широко распротрањено веровање у постојање две врсте етноцентризма и национализма, као вредносно оријентисаних приступа сопственом, наговестило је прихватљиви одговор на ту дилему. Тако смо могли да сазнамо да *позитивни етноцентризам* обезбеђује идентитет у модерном и пост-модерном свету, док се *патолошки етноцентризам* своди на етничко чишћење (Rihtman-Auguštin 1995, 101). Исто тако, добра струја национализма (*либерални национализам*) почива на слободној људској вољи, рационалном избору, и вредностима које свака нација и сваки национални идентитет поштују као сопствене. Лоша струја, *културни национализам*, је „ксенофобичан, ауторитаран, захтева униформност државе и религије, и пропагира затворено друштво“ (Pusić 1995, цитирано у Rihtman-Auguštin 1995, 101). Ако се представљене тезе прихвате као тачне, онда може да постоји начин да се остваре национални задаци обезбеђивања идентитета у модерном и пост-модерном свету и проналажења одговора на националне катаклизме, без истовременог искључења из савремених теоријских токова унутар дисциплине, и из „цивилизованог свијета“. Другим речима, веровање да постоји добар, прихватљив сој етноцентризма и национализма елегантно је решило моралну дилему хрватске етнологије/антропологије у деведесетим годинама прошлог века.

На тај начин је установљена једна антропологија „суза и страха“, кроз коју је проговорило „спонтано, дубоко осећање идентитета са Хрватском и осећање припадности Хрватској, које је до недавно било апстрактно и непознато већини интелектуалаца“ (Povrzanović 1993). Једна од централних идеја обновљене „националне пристрасности у етнологији“ (Rihtman-Auguštin 1995) била је да „ни истраживање ни активизација немају кори-

сти од одвојеног постојања” (Povrzanović i Jamberšić Kirin 1996, 15). Тако су се хрватске етнологије и антропологије окренуле према етнографији великих тема као што су Страх, Рат, Изгнанство и Смрт, усретређујући се углавном на њихове утицаје на поремећени свакодневни живот Хрвата у Хрватској, и добровољно прихватиле да учествују у примени својих знања при решавању тешких проблема са којима се њихова нација суочавала. Поштујући Саидову мисао да „нема ни једне дисциплине, ни једне структуре знања, ни једне институције или епистемологије која може да буде или је некада била слободна од разних социокултурних, историјских и политичких формација које обележавају епоху својом посебном индивидуалношћу” (Said 1989: 211, цитирано у Povrzanović 1993), као и нешто мање суптилне патриотске критеријуме из локалне продукције (Povrzanović 1993) хрватска етнологија/ антропологија поново је себе замислила у раним деведесетим годинама као „поетику отпора” (Čale Feldman, Senjković, Prica 1993, 1). Најефектније тропе у таквој поезији обезбеђивао је мотив „Изгнанства” – трагичне и дубоко поремећене судбине ратних избеглица. У том смислу пројекат је обухватао више од детаљног описа услова у којима људи пате и једноставног изражавања разумљивог саосећања са онима који неоправдано пате. Треба се сетити да се реч сведока, ако је пренета од научника-адвоката искључиво у циљу одбране званичне концепције националне историје, „претвара у споменик идеолошког фиксирања политичких и интелектуалних елита са идеолошким правом на вођство” (Greverus 1996, 281).

Због свог бескомпромисног заступничког приступа, радикално субјективне позиције, милитантног тона, успостављања дубоке идентификације између истраживача који трпи и плаче, и објеката проучавања који трпе и плачу, и инсистирања на националној идентификацији категорија жртве и агресора, неки од актуелних и обично веома добро написаних текстова представљају, независно од њиховог неспорног квалитета као етнографија о колективном стању страха, мање или више рефлексивне аутопортрете хрватских етнолога у улози градитеља реторике о нацији као жртви. Како изгледа, управо се редеофинисање улоге националне науке уз помоћ теоријских и реторичких средстава пост-реалистичке концепције антропологије може сматрати најоригиналнијим достигнућем хрватске примењене етнологије/антропологије. Са реалистичке тачке гледишта, може се рећи

да су на скицираном путу поновне национализације једне некада националне науке, њени изгледи да допринесе ваљаном објашњавању узрока и природе сукоба у Хрватској и удела српске и хрватске стране у његовом започињању били знатно умањени. Међутим, у времену кризе етнографског реализма и тријумфа рефлексивног наративизма, такав губитак, ако се уопште признаје да је до њега дошло, изгледа да се не сматра толико значајним (Povrzanović 2000).

Са друге стране, због обнове синдрома двоструког припадника у средини у којој се такав приступ у једном тренутку сматрао грађанском дужношћу или барем знаком доброг васпитања, хрватска етнологија/антропологија је као дисциплина напустила своју дотадашњу маргинализовану позицију, изнова освојила друштвено признање и престиж који је раније била изгубила, проширила обим својих интересовања, преформулисала своје парадигме и водеће идеје, стекла драгоцено искуство са примењеним пројекатима, остварила значајан продор на међународном плану и, како изгледа, у потпуности повратила раније нагризено самопоштовање.

3.2. Пример Србије: градитељ идентитета у кризи идентитета или о чудној судбини некадашње националне науке у дубоко подељеном друштву

Права мера удаљености српске етнологије од синдрома двоструког припадника, који је некада био њена основна карактеристика, и који се у то време обнављао у Хрватској, постаје видљива када се токови унутар струке упореде са снажним процесима национализације српске политике и друштва у целини током друге половине осамдесетих и деведесетих година прошлог века.

Овај интригантни, како је већ наговештено помало аутистични однос дела српске етнологије према времену у коме су њени потенцијални информанти живели и деловали, али, како би то колеге из Хрватске рекле, и патили и умирали, испољио се у три кључна домена у којима је њена национализација иначе могла да се очекује.

На првом месту, супротно не малом броју колега у сродним дисциплинама попут историографије, као и у другим областима стваралаштва попут књижевности, који су постали предводни-

ци српске „националне обнове” или перјанице „патриотских”, па и ратоборних покрета или партија, етнологзи као појединци нису активније учествовали у успостављању српског „националног фронта”.

Још важнија од националне неактивности етнолога као појединаца била је чињеница да током осамдесетих и деведесетих година прошлог века најзначајније етнолошке институције и организације (Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета, Етнографски музеј, Етнографски институт Српске академије наука и уметности и Етнолошко друштво Србије) нису постале важнији центри националне мобилизације, што се не би могло рећи за неке друге истакнуте научне и јавне институције.

Коначно, супротно ономе што би се могло очекивати од једне некада истакнуте националне науке, српска етнологија није била вољна да у времену буђења српског национализма снабдева политичку елиту са идеолошки или на други начин употребљивим теоријама. Овај став се можда најбоље може илустровати на два примера. Први се тиче теоријских и емпиријских радова српских етнолога о иначе „опасним” идејама као што су етнос, етницитет или етнички идентитет (Бандић 1982; Влаховић, 1987; Ракић 1983; Љубоја 1988; Лукић-Крстановић 1986, 1988; Павловић 1988; Петровић 1988а, 1988б; Павловић 1990; Прошић-Дворнић 1990; Дрљача 1992; 1998). Избегавајући да обезбеђују „гориво” за тадашње запаљиве идејне токове у српском друштву, истакнути етнологзи су се у својим размишљањима о поменутим појавама још више удаљили од некада владајућег есенцијалистичког приступа, одређујући етницитет све више као сложени интерактивни процес и посматрајући га у светлу стратегија располагања симболичким ресурсима. Диференцијације или дискриминације различитих „етноса” на основу њихових претпостављених менталитета (нпр. виолентних или мирољубивих), или на основу њихових претпостављених склоности (нпр. ка насиљу и геноциду) заснованих на разликама у култури (нпр. еписко-патријархалној или задружној) једноставно нису биле практиковане од стране етнолога/антрополога у Србији. Други пример се тиче писања и јавног говора у име струке о последицама ратних сукоба и судбини српских изгнанника и избеглица са ратом угрожених територија у Хрватској, Босни и Херцеговини, и Косову и Метохији. Такве „ремедијалне” примењене активности, честе у хрватском случају, нису се могле регистровати у

постојећој евиденцији научног деловања српских етнолога/антрополога. Идеалну прилику за евентуалну националистичку или политичку злоупотребу могло је да понуди штампање два зборника радова о односима Срба са њиховим суседима, у издању Етнографског института САНУ. Оба су се појавила крајем деведесетих, дакле после трагичног егзодуса Срба из Хрватске, а делом и из Босне и Херцеговине, а непосредно пред избијање сукоба на Косову и Метохији, али такав приступ није практикован чак ни када су теме радова биле веома осетљиве – међуетнички однос Срба и Албанаца (Барјактаровић 1998) и однос колективног памћења и етничког сукоба (Дрљача 1998).

Дакле, разлика између хрватског и српског примера најјасније би могла да се сагледа у чињеници да није било предуслова ни воље да се идеја о националној мисији етнологије, односно антропологије, обнови у Србији током деведесетих година прошлог века. Разлика је била видљива и у томе што је у Србији само релативно ограничени број научника одлучио да реагује на, или се директно супротстави застрашујућем окружењу ковањем нових, односно посезањем за већ опробаним интелектуалним инструментима. Међу њима је оживљена политичка етнологија, односно антропологија била најзаступљенија, зато што је пружала прилику да се разумеју и објасне, али и критикују и демаскирају политички узроци доминантних токова друштвеног живота. Наиме, док би се могло рећи да су неки поклоници те оријентације свесно неговали објективистички приступ, они најутицајнији су усвојили мање или више изражени моралистички, и имплицитно или експлицитно критички приступ политичком животу у Србији. У том смислу је постојани развој критичког приступа, као и његов успех у домаћој, а још више у иностраним срединама, представљао још једну посебност по којој су се српска и хрватска етнологија могле разликовати.

На који се начин такво стање ствари развило у српској етнологији? Уз максимално поједностављивање, попут онога коме се морало прибећи у хрватском случају, процес се може описати као фрагментисање струке и успостављање паралелних, све удаљенијих идејних токова под све већим притиском стварности.¹¹ Као

¹¹ Реконструисање токова у српској етнологији/антропологији током деведесетих отежано је чињеницом да је број објављених рефлексивних исказа учесника знатно мањи него што је то случај у Хрватској.

реакција на раније наговештени релативно маргинални друштвени положај струке, у Србији се још током осамдесетих, а поготову у деведесетим година прошлог века почеле да развијају две основне, у мноме супротстављене концепције друштвене релевантности етнологије 1) *етнолошки традиционализам* и 2) *етнолошки/антрополошки модернизам*. Почетком деведесетих, првенствено под притиском политичке ситуације у Србији и ратова у окружењу, из модернистичког крила израсла је још једна струје, већ поменута 3) *критички оријентисана политичка антропологија*.

Први правац тумачио је задатак етнологије као „систематско проучавање народне културе, живота и обичаја, етничких и етнолошких процеса у Србији, и међу Србима у Дијаспори”, и као „проучавање контаката, прожимања и других културних веза између српске културе на једној страни и култура других етничких групација на другој, широм простора и времена” (Пантелић 1992, 21). Ово схватање представљало је традиционалистички одговор на изазове из осамдесетих и деведесетих година, дакле намерно оживљавање основних традиција дисциплине суочене са кризом идентитета. Три усмеравајуће идеје овог приступа: народна односно национална култура и традиција, народ или сељаштво, и етнос или етницитет пресудно су обележиле стваралаштво истраживача који су се њима бавили. У том смислу проучавање савремених процеса било је сматрано легитимним углавном ако је доприносило разумевању судбине српске народне културе, српског сељаштва или српског етноса. Главни научни проблем одређен је као праћење тока промена у српској традицијској култури. Друштвена релевантност етнологије била је у тој перспективи везана за њен статус експертске науке о традицијској култури схваћеној као националној култури, и другим темама од интереса за проучавање идентитета нације. Традиционалистичка етнологија се ангажовала, у неколико прилика, на пројектима од потенцијалног политичког и националног значаја. Неки од њих су већ раније поменути, али је било и других. Тако се Етнографски музеј у Београду организовањем једне изложбе о „Косовској легенди у народној уметности и традицији” у току 1989. г. укључио у ревносне активности поводом прославе 600-е годишњице Косовске битке, од којих су многе биле политички инструментализоване (Наумовић 1994). Поједини пројекти Етнографског института Срп-

ске академије наука и уметности били су такође везани за теме од националног интереса (на пример, неки каснији прилози за пројекат „Етнолошко проучавање исељавања из Србије” које је започето првих месеци осамдесетих година прошлог века, или конференција „Прилози проучавању етничког идентитета” одржана 1989. г итд.). Међутим, како је већ напоменуто, истраживања таквих тема у већини случајева нису била оптерећена есенцијалистичким или националистичким оријентацијама, што би се могло повезати са чињеницом да су емпиристички, нео-позитивистички и прото-конструктивистички, али не и „морално-милитантни” (Scheper-Huges 1995) приступи били прихваћени од апсолутне већине истраживача. У том смислу, остварени радови нису досегли стандарде националне науке успостављене пре Другог светског рата. Међу поборницима традиционалистичког приступа није се на недвосмислен начин обновила некада распрострањена спремност на заступање интереса проучаване групе, а нису обезбеђени ни одговарајући теоријски предуслови да би се истраживачки приступи адекватно прилагодили „новим изазовима” и одговорностима, на начин на који је то учињено у Хрватској.¹²

Други смер спорадично се јављао још крајем шездесетих, али је на организованији начин практикован тек од касних седамдесетих, да би се потом раширио током осамдесетих и деведесетих година прошлог века. Неколико научних генерација поборника модернистичког усмерења усредредило се на превазилажење разлика између етнологије и антропологије, на усавршавање теоријских приступа, и на тематско проширивање области проучавања. Такво прегнуће морало је започети преиспитавањем сопствене научне баштине, слично хрватском примеру. На путу реформисања струке, прва препрека је по водећим мо-

¹² Потребно је напоменути да се, као и у случају хрватског примера, овде не сугерише да су сви традиционалистички радови испољавали све наведене карактеристике, нити да неки радови нису испољавали и друге карактеристике које овде нису поменуте. У том смислу и категорија „традиционалиста” је само идејни конструкт. Наиме, овде су разматране само оне одреднице које могу допринети бољем разумевању идеја о друштвеној релевантности етнологије, и сличностима и разликама између радова етнолога и идеала националне науке. За оквирни преглед тема којима су традиционалисти посветили пажњу, посебно у оквиру научних скупова и резултујућих зборника радова, видети Naumović 2000. и 2002, пос. 16-19.

дернистима било романтичарско наслеђе, у оквиру кога је етнологија одређена као афирмативно настројена „наука о народним обичајима”. Аутори који су заступали критички приступ према таквом наслеђу били су спремни да усмеравајуће идеје попут народа, обичаја или психичких типова прогласе теоријским слепим колосецима и дефинитивно их протерају из употребе. Заменили су их појмови попут функције, структуре, обреда прелаза, фолклоризма и фолклоризације, процеса, стратегије, контекста, етничитета и етничке идентификације, емског и етског значења, или изумевања, односно инструментализације традиције. Научна релевантност етнологије у овој визури мерена је њеном способношћу да створи или integriше теоријске приступе и методолошке поступке који би омогућили да се брзо мењајућа и све сложенија друштвена стварност објасни и/или разуме. Друштвена важност етнологије/антропологије из ове перспективе зависила је од могућег удела дисциплине у ширењу општих знања, другим речима од доприноса просвећивању јавности, а много мање од могућег удела у решавању конкретних друштвених проблема. Поред раније поменутог интересовања за проблеме етничитета, модернистичке тежње су се испољавале и кроз укључивање елемената савремене масовне културе и урбаних ритуала у легитимне области етнологског истраживања. Такође, неки међу модернистима су развили, или обновили у струци раније испољавано интересовање за историјске проблеме и процесе. Радили су и на стварању синтеза које укључују знања из више области (историје права, историје уметности, историје костима и одевања, економије...). Дакле, наследници дојучерашње „руралне” етнологије трудили су се да своју баштину претворе у модерну, теоријски засновану и антропологизовану „урбану” етнологију.¹³ Тиме је генерација модерниста постала оспособљена за оно за шта традиционалисти углавном нису били – за разумевање нових друштвених и политичких токова у све сложенијем и међузависнијем свету. Парадоксалном може изгледати чињеница да су, окрећући леђа првобитном идентитету своје дисциплине – национално ангажованој афирмативној науци о народу и нацији – неки од модерниста сами себе искључили из обављања

¹³ За оквирни преглед проблема које су модернисти проучавали видети Naumović 2002, пос. 19.

стручних послова за које су управо постали оспособљени. Наиме, између осталог и не желећи да понављају „романтичарске” грешке својих претходника (Ковачевић 1977), већина модерниста није показала жељу да трага за новим начинима бављења националном науком чак ни када је друштвена потреба за њом поново отворена почетком деведесетих, са отпочињањем грађанских ратова на територији бивше Југославије. Ипак, најзначајни допринос модерниста преобликовању политике етнологије везан је отварање једног до тада углавном занемареног правца рада – за њихово промишљање основних начела етнолошке мисли у Србији. Већ поменуто разматрање утицаја романтичарске традиције, њено критичко поређење са неоствареним потенцијалом просветитељских радова, а потом и ширење поља интересовања на период конституисања и „златно доба” српске етнологије, и развојне трендове у првој половини двадесетог века, уз отварање тема попут порекла идеолошких дискурса у етнолошким текстовима, политизованим представама о граду и селу, етно-политичким идејама и југославизмом појединих аутора, еволуционо-марксистичким теоријама религије и етногенезе, контактима америчке и српске етнологије и другим темама, и бројним другим проблемима, створили су нужне предуслове за израстање једне самосвојне струје рефлексивног мишљења у српској етнологији/антропологији.¹⁴

Трећа концепција друштвене релевантности дисциплине развила се у оквиру новонастајуће, или можда чак обновљене политичке антропологије.¹⁵ Наиме, политичка антропологија се у Србији појавила почетком деведесетих као изданак модерни-

¹⁴ Иста ограда важи и за покушај резимирања идеја модерниста. За библиографске податке о важнијим текстовима који обрађују наведене теме видети Naumović 2002, 19.

¹⁵ У извесном смислу, може се рећи да се ради о још једном случају поновног изумевања. Истраживачка интересовања која би данас била сврстана у област политичке антропологије развила су се почетком двадесетог века у окриљу четири области етнологског рада: истраживањима племенског живота у Црној Гори (Ердељановић 1907, 1917, 1921, 1926); јавним полемикама о политици националне културе (нпр. Ердељановић 1938); истраживањима психичких типова, односно карактеролошким студијама, а посебно разматрањима способности појединих група за политички живот (Свијић 1918, Дворниковић 1939); најзад, политички усмереном „примењеном” ангажману српских етнолога, попут оног који је претходио, а потом се и одвијао на Париској мировној конференцији (Djordjević 1918; Трговчевић 1986).

стичке тежње за проширивањем тематских оквира етнологских истраживања, и то прво као интересовање за начин функционисања система социјалистичких празника у историјској перспективи (Шарчевић 1990). Притиснута тешком стварношћу у тадашњој Србији, она се брзо преусмерила на критичку анализу различитих области политичког живота. На том путу, дошло је до: а) сакупљања обимне, али сразмерно уско фокусиране искуствене евиденције о до тада занемареним темама и проблемима (првенствено из области политичке комуникације, политичког фолклора, српске националне митологије, политичке симболике простора, или инструментализације традиције); б) преузимања, односно развијања теоријских оквира за анализу тог материјала (етнонационализам, политичка инструментализација, изум традиције...), и в) преиспитивања, а потом и делимичног преобликовања дотадашње политике српске етнологије/ антропологије као друштвене науке увођењем компоненте друштвене и културне критике. На овом месту није могуће улазити у анализу доприноса који је политичка антропологија дала у прве две области.¹⁶ Пажња ће бити усмерена на помаке у трећој области, односно на оне димензије нове оријентације које могу бити од значаја за разматрање политике етнологије/ антропологије на овим просторима.

На првом месту, као резултат све присутније рефлексивне димензије у радовима посвећеним различитим аспектима политичког живота у Србији током деведесетих година остварени су значајни продори у разумевању последица померања сазнајне стајне тачке, односно егзистенцијалне позиције истраживача-припадника по политику „етнологије домаћег терена”. Ти помаци су упоредиви са онима који су остварени у хрватској етнологији/антропологији. Такође, постали су јаснији ефекти различитих видова самоидентификације по специфичан тип етнологске продукције који карактерише синдром двоструког припадника. Показује се, наиме, да је скуп изабраних идентификација за које се неко опредељује од већег значаја за начин на који се он/она као етнолог ангажује, од просте чињенице да је рођен/а у средини коју проучава (Prošić-Dvornić 1993; 1994; 1998; 2000a; 2000b; Gorunović i Erdei, ит., 1997). У том смислу, не постајемо „нативним етнологом/ан-

¹⁶ За једно међу могућим виђењима јачих и слабијих страна политичке антропологије у Србији Naumović 2002, пос. 19-29.

тропологом” (Миленковић 2003, 254; Todorova-Pirgova 2000) самом чињеницом да смо рођени, и да живимо у средини коју проучавамо. „Урођеником”, односно „ангажованим домороцем” постајемо само ако такву оријентацију свесно изаберемо као полазиште свог професионалног деловања. Даље, на испољавање „урођеничких” начина стручног деловања утиче физичко присуство, односно одсуство из проучаване завичајне средине, и са њиме повезано осциловање између „жабљег” и „птичијег” виђења политичких и друштвених токова (Prošić-Dvornić 1998, 78). Из тог разлога, просторно померање може на некој замишљеној скали епистемичке повлашћености да утиче подједнако интензивно као завичајност. Најзад, уколико је нечије политичко опредељење веома снажно изражено, оно се може у ситуацијама попут оне која је владала у Србији током деведесетих показати важнијим од „објективне” националности, и са њом начелно повезане „нормалне националне лојалности”. То су доказали сви они којима је отпор „милошевићевској” политици постао важнији стуб самоидентификације од одреднице о националности која је уписана у личне документе. Наиме, ако одбијемо да над нама овладају културно-политичке опције које су доминантне у нашој средини, налазимо се већ на путу да постанемо „други” у односу на садашње „наше”. Не може, дакле, бити речи о томе да има нечег „есенцијалног” у статусу припадника-истраживача (нпр. урођене епистемичке повлашћености или, супротно томе, „урођеничког слепила”), осим очекиваног познавања и разумевања друштвеног и политичког контекста, и онога што истраживач самом себи вољно или невољно наметне (нпр. синдром двоструког припадника). Тим важним сазнањима продубљено је разумевање индивидуалних услова под којима етнологија/антропологија може почети, односно престати да делује као национална наука.

Друго, развој политичке антропологије уобличио је приступ који негује ангажовану друштвену и културну критику, првенствено критику етномита, политичког фолклора, естетизовања ратништва и насиља, као и официјелне етно-националистичке политике и њеног есенцијалистичког одређења националног идентитета (Marcus and Fischer eds., 1986). На тај начин је отворено до тада углавном занемарено питање експлицитног политичког и етичког позиционирања истраживача који припада проучаваном друштву. Прва последица таквог приступа била је везана за јачање свести да је неопходно обновити потпуно запоста-

вљено размишљање о природи односа истраживача према свом „предмету”, као и поставити питања етике истраживања и струке у целини. Како се показало, ако се политика „немања става” и може сматрати врстом става, она се сигурно не може сматрати брањивим ставом. Друга важна последица критичког приступа била је видљива у наглашеном дистанцирању од доминантне политичко-културне климе. Наиме, својеврсно политичко и вредносно „искорењивање” из „Прве Србије”, често је било праћено вољним и експлицитним „укорењивањем” у „Другу Србију” (Prošić-Dvornić 1998; 20006). Парадоксална последица такве реактивне политике идентитета као основе културне критике било је обнављање синдрома двоструког припадника међу ангажованим антinationалистичким политичким антрополозима. Овог пута, међутим, осећај угрожене припадности био је везан за замишљену космополитску заједницу антinationалиста, уместо за замишљену заједницу припадника српске нације, односно, прецизније речено, припадника „Прве Србије”.

Неки међу политичким антрополозима покушали су да иду насупрот времену и врате се идеалу научности, овај пут са реалистичких уместо емпиристичких позиција (Naumović 2000, пос. 115-116; 2002, пос. 27-29). Ти покушаји суочили су се са више озбиљних, али како бар сада изгледа не и непремостивих проблема.¹⁷ Овде ће бити наведена само два проблема која су

¹⁷ На неке од њих указао је Милош Миленковић у тексту који представља оригиналан покушај да се полазећи од критике опсервационизма у филозофији науке, и из ње изведене критике рационализма и есенцијализма, из чега би даље требала да следи „фактичка немогућност и методолошка нелегитимност разликовања антрополошке теорије од етнографске евиденције”, антропологија у Србији заснује као „мултикултурна пропедеутика”, и то уз помало парадоксалну помоћ „прагматичке рехабилитације етнографског реализма” (Миленковић 2003, пос. 138-143). Па ипак, ако заиста верујемо да смо, вођени адекватним антрополошким и филозофским теоријама и на њима заснованим методима, у стању да веродостојно региструјемо и пренесемо начин на који неко други сагледава и тумачи свет око себе, укључујући ту и начин на који неко решава проблеме филозофије науке (што све спада, по свему судећи, у део стварности ка којој усмеравамо своје интересовање, а чије преношење доводимо у сумњу), ако уз то верујемо и да смо у стању да веродостојно и на другима разумљив начин пренесемо и своје сумње и недоумице у вези са заснованошћу првог веровања (које су такође део оне исте стварности у чије постојање и/или могућност спознаје можда сумњамо), онда нам не остаје много ваљаних разлога за веровање да не можемо поуздано сагледати и веродо-

најрелевантнија за размишљање о политици етнологије. Прво, због прихваћеног постулата да је за науку најприкладнији облик јавног деловања ширење проверљивих и поузданих сазнања (истина) о друштвеној стварности, јер су таква сазнања нужна да би се остварио ограничени консензус о природи ситуације у којој се налазе друштвени актери и тиме омогућио политички договор о прихватљивим начинима колективног делања, било је упутно одустати од моралистичког активизма и пројекта етнологије као етички утемељене културне критике. Тиме се, макар и невољно, подржало контролисано враћање етнологије/антропологије у научну „кулу од слоноваче”. У извесном смислу, био је то корак назад у односу на помаке које су остварили ангажовани политички антрополози. Друго, како приступ, између осталог почива на вери у струковну консензуалност, сазнајну кумулативност и аутокорективност, поставило се питање организовања форума за унутарструковне дискусије о томе како као припадници струке разумемо, односно објашњавамо то што се стварно догађа око нас, односно у области коју проучавамо. Испоставило се, на жалост, да за успостављање или оживљавање таквог форума није било довољно услова, па ни решености, барем не у периоду о коме је реч.

Развој политичке антропологије у Србији током деведесетих имао је последице које су, као и у хрватском случају, биле вишеструке и међусобно противречне. С једне стране, дошло је до тематског проширивања, које је чак довело до заснивања нове под-дисциплине, као и до значајних сазнајних помака, буђења уснуле идеје о етички одговорној науци, и развоја концепције етнологије као културне критике. Такви помаци изазвали су велико интересовање, и веома повољне оцене у многим иностраним научним и јавним круговима. Тиме је учињено много за утлед српске етнологије/антропологије у земљи и иностранству. С друге стране, обновљена је једна веома посебна политика етнологије која је, као и национална наука, заснована на синдрому двостру-

стојно пренети и неки трећи, или енти сегмент стварности која нас окружује, и коју ми заједно са другима истовремено творимо, између осталог и пишући о њој, што смо такође у стању и да увидимо и да другима на уверљив и проверљив начин пренесемо. Чак и ако одбацимо веру у сазнајну повлашћеност науке, чему не иде у прилог претходни пасус, остаје чињеница да конвенције научног језика и модел научне заједнице пружају најповољније услове за наставак рационалне комуникације међу људима.

ког припадника, али са другачијим идеолошким предзнаком. Са њом, обновљене су и искључивости које иду уз такав тип политике.

3.3. Логика рачвања или ка објашњењу разлика између хрватског и српског случаја

Као што смо видели, српска етнологија/антропологија са почетка деведесетих испољила је један број посебности у односу на своју парњакињу у Хрватској. Те посебности су, како изгледа, пре биле последице разлика у деловању неколицине кључних ситуационих фактора, него неких „дубоко укорених“ историјских, културних или менталитетских разлика.

Прво, идејне основе две науке почеле су да се удаљавају још пре почетка рата, а тај се процес додатно убрзао када су почели сукоби. У српској етнологији није изведена теоријска припрема која се показала важном за обнову заступничког приступа карактеристичног за националну науку, каква је извршена у Хрватској. Наиме, утицај анти- или а-научних приступа под кишобраном пост-модернизма био је неупоредиво слабији у српском примеру, него у хрватском. Научни идеал вредносне неутралности (међу модернистима и традиционалистима), али и атеоријски емпиризам (међу традиционалистима) били су још увек заступљени у српској етнологији у време кад су у Хрватској убрзано падали у немилост због поунутрења тада актуелних антисцијентистичких ставова. Модернистички рад на превредновању основа етнологије још више је ослабио малобројне преостале елементе оригиналне романтичарске концепције дисциплине као ствараоца етничког и националног идентитета, и додатно је удаљио српску етнологију од њене некадашње улоге националне науке. Он јој, међутим, није понудио нови, примеренији модел друштвеног ангажовања. Најзад, коришћени теоријски модели национализма разликовали су се у две средине, па су и вредновања те појаве, као и са њом повезани стандарди политичке коректности били другачији.

Друго, иако је и српска етнологија бивала све више феминизована у смислу растуће заступљености жена међу у струци запосленим етнологима, идеолошка феминизација, односно импрегнација феминизмом и са тиме повезана спремност на активизам и радикализам, напредовала је знатно спорије, и узе-

ла нешто другачији смер међу српским, него међу хрватским „етнологијама”.¹⁸

Треће, због сукоба међу струјама, личних анимозитета и организационих пропуста (нпр. пасивизације стручног удружења), српска етнологија није била у стању да унутар себе изгради живу, делатну, и за сарадњу са јавношћу отворену научну заједницу. Делом из тог, а делом и из других разлога, она није била у прилици ни да искористи постојеће, нити да развије адекватније институционалне оквире за јавно деловање. Способност за организовање и јавно деловање показала је само неколицина политичких антрополога, и то првенствено захваљујући укључености у ширу мрежу антинационалистичке критичке интелигенције.

Четврто, званична режимска реторика о нацији као жртви била је скоро исто толико јака у Србији као и у Хрватској. Па ипак, две важне чињенице, а) да у почетку није било непосредних сукоба на територији Србије, као и б) да није било шире сагласности у српској јавности о питању да ли би ратови које су водили хрватски и босански Срби, уз помоћ или по наговору Милошевићевог режима, требали да буду сматрани и ратовима српске домовине, заједно су онемогућиле стварање јаког субјективног осећања да је нација жртва и да је њена ствар праведна, упоредивог са оним које је било раширено међу хрватским становништвом. Такво стање јавне недоумице углавном је трајало до трагичних догађаја из 1999. године, али чак ни отворена и нелегална агресија на Југославију није успела да створи потпуни јавни консензус о нацији као жртви. Изгледа да ни етнологи као појединачни грађани у већини случајева нису били у стању да разреше дилеме око статуса њихове нације и око процене природе делања неких њених припадника.

Пето, унутрашња политичка фрагментација Србије била је много изразитија од оне у Хрватској, бар дотле док се рат водио на хрватској територији.¹⁹ Радикална политизација српског дру-

¹⁸ О политичком савезу између антинационализма и феминизма у Србији видети Prošić-Dvornić 1994, 179-199.

¹⁹ Покушај тумачења историјских основа и савремене друштвене и политичке динамике наведене појаве понуђен је рукопису „National Identity Splits, Deep-Rooted Conflicts and (Non)Functioning States: Understanding the Intended and Unintended Consequences of the Clash Between 'The Two Serbias'”. NEXUS Issues Paper, који је још увек у штампи. Веома занимљива гледишта, која пола-

штва праћена дубоким политичким расцепима учинила је да се било који облик друштвеног консензуса, осим оног заснованог на идеолошким и партијским афинитетима, тешко могао постићи. Патриотизам су скоро потпуно компромитовали „каријеристички националисти”, али и раширена институционална пракса политичког манипулисања тим осећајем, а посебно спремност на брутално насиље коју је испољавао Милошевићев режим. Жестоки напади опозиционих партија и антинационалистичких интелектуалаца на режим праведно и бескомпромисно су истакли криминалну страну његове политике, учинивши при томе и идентификовање са прокламованим националним интересима далеко мање могућим него што је то био случај у Хрватској. За разлику од хрватске опозиције, која чак и када је критиковала политику Туђмана и ХДЗ-а није отворено нападала хрватске националне интересе нити доводила у питање статус Хрватске као жртве, делови српске опозиције намерно су дискредитовали аргументе у прилог српском питању, плашећи се да би они можда могли ићи у прилог омраженом режиму који се представљао као заштитник националних интереса. У Србији је због тога дошло је до стварања неизгладивог конфликта између две жестоко супротстављене идеолошке позиције. Развој таквог дуалистичког расцепа имао је интелектуално и морално парализујуће дејство код већине оних који нису били милитанти сукобљених струја, па тиме и по већину чланова сразмерно мале етнолошке заједнице.

Шесто, у самој етнолошкој/антрополошкој научној средини дошло је до додатне фрагментације на три тешко усагласиве оријентације према политици струке. Тај нови расцеп могао је само да појача, и појачао је, претходно постојеће политичке поделе, па тиме и тешкоће у функционисању научне заједнице.

4. Уместо закључка или шта нам разматрање синдрома двоструког припадника може рећи о функционисању и изгледима националних наука у постнационалном свету

Погледајмо сада шта се може закључити ако се укрсте представљени резултати анализе и модел предложен у уводном делу текста. Наиме, из њега следи да до растакања или слабљења

зе са дручачијих полазишта, али указују на сличне друштвене и политичке проблеме, понуђена су у Антонијевић 1997. и 2003, и Малешевић 2003.

синдрома двоструког припадника може доћи ако неки од, а готову у случају да сва три његова сегмента престану да буду делатни.

Опстајање првог сегмента синдрома (субјективан осећај припадања проучаваној групи) може да буде поткопано уколико се код истраживача развије дилема у вези са његовим националним идентитетом, ако већина осталих припадника групе испољи недоумице у вези свог идентитета, или, што је најчешћи случај, ако оба услова буду испуњена. Као што је показано, и једна и друга врста кризе идентитета биле су појачане у току грађанских ратова на простору бивше Југославије, и пратећих политичких и културних ратова између „две Србије”. Везивање става према националној припадности за однос према српском режиму и његовој политици такође је утицало на слабљење првог сегмента синдрома, односно на гушење осећаја припадности проучаваној групи међу друштвеним научницима у Србији.

Други сегмент синдрома (припадност посебној подгрупи чији је задатак заступање проучаване групе) могао би да буде ослабљен ако би поверење етнолога у ауторитет и оправданост њихове науке као заступника етничке групе/нације којој припадају било пољуљано, и/или ако би веровање у заснованост праксе примењених друштвених наука била поткопана у целини. Као што је показано, првобитна вокација српске етнологије као националне науке била је озбиљно начета још за време комунистичког периода, као што је то био случај и у Хрватској. Међутим, пошто нису значајније поунутрили западне пост-модернистичке и релативистичке, као и борбене, активистичке и заступничке теоријске моделе, српски етнологи нису припремили одговарајуће предуслове у својој дисциплини за обнову национално оријентисаног синдрома двоструког припадника. Шта више, идеолошки раздор између „две Србије” учинио је избор отвореног заступања интереса нације још тежим у српском случају, захваљујући чињеници да је онај који изабере такав приступ ризиковао да буде сврстан међу морално дискредитоване присталице Милошевићевог режима. Тако, уместо да постане друштвено прихватљиви облик „ремедијалне”, односно поправљачке активности, заступање националних интереса је у Србији спало на то да буде повезивано једино са инструменталним политичким стратегијама режима и политичким каријеризмом појединаца. С друге стране, таква ситуација довела је до настанка

једног другачијег, веома интересантног облика синдрома двоструког припадника. Наиме, критички и активистички настројени политички антрополози у Србији идентификовали су се са идеолошким конструктом „друге Србије”, са грађанском, цивилизованом и космополитском заједницом унутар узбурканог српског националног мора. Пошто су своју заједницу сматрали угроженом од „прве Србије”, развили су различите стратегије одбране њених интереса, које су се у основи заснивале на а) разобличавању механизма политичке легитимизације и мобилизације којима су прибегавале политички активне присталице прве опције, и б) моралној и интелектуалној дискредитацији целокупног српског националног пројекта. У том смислу, логика њиховог деловања је и даље била заснована на синдрому двоструког припадника, само што се осећај припадности везивао за другачији тип заједнице него што је то био случај у хрватском примеру.

Најзад, понуђени модел предвиђа да би трећи сегмент синдрома двоструког припадника могао да буде обеснажен уколико би научник из било ког разлога престао да тумачи положај сопствене групе као инфериоран, или би престао да је сматра угроженом, односно нечијом жртвом. Контроверзе у вези са статусом Срба као жртава рата све до веома позног датума у историји сукоба у бившој Југославији, појачане исувише присутним доказима о томе да су и сами Срби угрожавали животе других, довеле су до сумњи и оклевања, што се није у значајнијој мери испољило у Хрватској, чак ни током 1995. године. Са друге стране, такав контекст погодовао је настанак и брзом развоју критичких приступа проучавању сопственог друштва, који су, као што смо видели, додатно слабили шансе за распрострањавање на нацији заснованог синдрома двоструког припадника међу друштвеним научницима у Србији.

Који би општији закључци могли да буду изведени из претходне упоредне анализе српског и хрватског случаја?

Прво, могуће је закључити да у савременом постнационалном свету будућност националних наука заснованих на синдрому двоструког припадника, о каквима је на претходним страницама било речи, изгледа веома неизвесном. Фактори на нивоу струке попут антропологизације етнологије, праћени „денационализујућим” ефектима глобалних токова по државне пројекте, и све већим могућностима за умножавање индивидуалних идентификација, чине све мање могућим опстајање или појаву син-

дрома двоструког припадника у друштвеним наукама, сем у малом броју веома посебних случајева. Ради се, као што је показано, првенствено о мањим, рањивим заједницама (без обзира да ли се ради о успостављеним државама или пробуђеним нацијама које тек претендују на своју државу) изложеним озбиљним политичким притисцима, уверљивој ратној претњи, или ратним дејствима. Уколико се у некој таквој средини из разних разлога буде развио за већину припадника уверљиви осећај виктимизације, праћен јачањем друштвених очекивања везаних за улогу интелектуалних елита, постојаће услови да се „денационализовани”, или још увек „ненационализовани” друштвени научници осете истовремено и припадницима сопствене заједнице, и њеним адвокати. У том случају, ангажована, афирмативна и друштвено употребљива национална наука (обновљена, или тек заснована) може да пружи оквир за остваривање политичких циљева, било да се ради о доприносу политичким пројектима „изградње нације” и/или „изградње државе”, или њиховој одбрани.

Друго, ако нека дисциплина буде желела да и даље остане верна данас жестоко нападаном, али ниуколико не и дискредитованом идеалу друштвене науке као науке, онда ће они који је практикују, под претпоставком да проучавају средину у којој и живе, морати да уложе много напора да интерно и јавно изложе контроли могуће последице свог осећаја припадности или одбацавања заједнице у којој стварају, као и последице заступања интереса те исте или неке друге групе, односно идеје. Мораће такође да буду изузетно пажљиви када процењују и јавно износе свој суд о ситуацији у којој се налази проучавана, односно брањена група или вредност, посебно онда када тврде да се ради о њеној угрожености и виктимизацији. Мораће такође да развију поузданије институционалне оквире професионалне контроле могућих последица сопственог деловања. У противном, да се послужимо судском метафором, ризикују да напусте обједињену улогу вештака и судије, чији је заједнички посао да поуздано утврде стање ствари и на основу њега донесу ваљану пресуду, и пређу у табор адвоката, чији је посао убеђивање или раскринкавање, а у неким случајевима и збуњивање и прикривање, независно од стања ствари. У још горем случају, ризикују да постану починиоци науци недоличних дела.

Треће, пажње вредан модел активистичке и применљиве политике дисциплине развили су критички настројени политич-

ки антрополози у Србији. Замислив је развој ситуације у којој би даље усавршавање такве оријентације могло да доведе до тога да она заузме место претходно постојећег модела националне науке као званична политика дисциплине у двадесет првом веку. Међутим, да би у томе успела, таква оријентација мора да докаже да је у стању да надживи специфичну недемократску политичку ситуацију у оквиру које је настала и против које је делала. Она мора да покаже спремност да свој друштвено критички потенцијал искуша и на недостацима у другим типовима политичког деловања, у савременом још не сасвим стабилном демократском поретку. Уколико у томе буде успешна, она ће моћи да буде језгро једне сасвим замисливе пост-постмодерне, не-националне, друштвено ангазоване, критичке и истовремено неопросветитељске (у смислу вере у нужност глобалног прихватања општеобавезујућих норми и вредности попут људских права и, парадоксално, мултикултурализма) политике антропологије у Србији. Ако у томе не буде успела, остаће запамћена као још један, додуше веома атипичан случај испољавања синдрома двоструког припадника, у коме је осећај припадности, уместо за замишљену националну заједницу, био везан за замишљену космополитску заједницу, чије су вредности и интереси доживљени као угрожени, и сходно томе брањени расположивим средствима „политичке адвокатури” (више о „адвокатисању” у антропологији у: Nastrup and Elsas 1990).

Најзад, на основу свега до сада реченог постаје јасно да на питање о пожељним облицима ангажованог и друштвено корисног деловања друштвених наука, па тиме и етнологије и антропологије, данас нема једноставних и свима прихватљивих одговора. То питање захтева сталне јавне расправе у којима ће морати да учествују сви они који су активно заинтересовани за научну праксу у неком друштву, али све више и они који уживају или трпе последице такве праксе.

ЛИТЕРАТУРА

- Антонијевић, Драгана
1997 „Освета Косова и призивање Милоша Обреновића”, *Гласник Етнографског института САНУ XLVI*, Београд, 129-141.
- 2003 „Симболичка употреба ликова Карађорђа и Кнеза Милоша у политичким збивањима у Србији у последњој деценији XX века”, у: Радојчић, Д., ур., *Традиционално и савремено у култури Срба*, Етнографски институт САНУ, Посебна издања, Књига 49, Београд, 149-171.
- Bandić, Dušan
1982 „Etnos”, *Etnološke sveske IV*, Београд, 40-57.
- Барјактаровић, Мирко
1998 „Међуетнички односи Срба и Албанаца”, у: *Етнички односи Срба са другим народима и етничким заједницама*, Етнографски институт САНУ, Београд, 39-65.
- Bausinger, Hermann
1994 „Folklore and National Socialism”, in: Dow, James and Hannjost Lixfeld, eds., *The Nazification of an Academic Discipline. Folklore in the Third Reich*, Indiana University Press, Bloomington, 11-33.
- Bennet, John W.
1996 „Applied and Action Anthropology: Ideological and Conceptual Aspects”, *Current Anthropology*, Volume 36, Supplement, February. Clifford, James and George E. Marcus, eds.
- 1986 *Writing Culture. The Poetics and Politics of Ethnography*, University of California Press, Berkeley/Los Angeles/London.
- Cole, John W.
1977 „Anthropology Comes Part Way Home: Community Studies in Europe”, *Annual Review of Anthropology*, Vol. 6, 349-378.
- Цвијић, Јован
1921а „О научном раду и о нашем Универзитету”, у: *Говори и чланци I*, „Напредак”, Београд, 3-49.
- 1921б „О националном раду”, у: *Говори и чланци I*, „Напредак”, Београд, 51-71.
- Свијић, Јован
1918 *La Peninsule balkanique. Géographie humaine*, Armand Colin, Paris.
- Чоловић, Иван
1992 „Vox populi – vox naturae. Фолклор као средство легитимисања националног суверенитета”, *Гласник Етнографског института САНУ XLI*, Београд, 221-226.

- Čolović, Ivan
 1993 *Bordel ratnika*, Biblioteka XX vek, Beograd.
 1994a *Pucanje od zdravlja*, Beogradski krug, Beograd.
 1994b „Vreme i prostor u savremenoj političkoj mitologiji”, in Prošić-Dvornić, M., ur., *Kulture u tranziciji*, Plato, Beograd, 121-128.
 1997 *Politika simbola. Ogledi o političkoj antropologiji*, Radio B92, Beograd.
 Čale Feldman, Lada, Ines Prica, Reana Senjković, eds.
 1993 *Fear, Death and Resistance. An Ethnography of War: Croatia 1991-1992*, Institute of Ethnology and Folklore Research, Matrix Croatica, X-Press, Zagreb.
 Djordjevitch, Tihomir
 1918 *Macedonia*, London.
 Дрљача, Душан
 1998 „Колективно памћење у етничким односима и етнички сукоб”, у: *Етнички односи Срба са другим народима и етничким заједницама*, Етнографски институт САНУ, Посебна издања, књ. 44, Београд, 21-37.
 Ердељановић, Јован
 1906 „Етнологија, етнографија и сродне им науке. Уводно предавање Д-ра Јована Ердељановића”, посебан отисак из *Дела*, октобар, Београд.
 1907 *Кучи-племе у Црној Гори*, СЕЗБ, књ. 8, Београд.
 1917 *Постанак племена Пипера*, СЕЗБ, књ. 17, Београд.
 1926 *Стара Црна Гора. Етничка прошлост и формирање црногорских племена*, Насеља и порекло становништва XXIV, Београд.
 1938 „Коју ћемо културу: само српску или југословенску?”, штампано из часописа „Круг”, Београд, 3-7.
Етнички и културни контакти у панонско-карпатском простору, Етнографски институт САНУ, Београд, 1997.
Етнички односи Срба са другим народима и етничким заједницама, Етнографски институт САНУ, Београд, 1998.
 Голубовић Пешић, Загорка
 1994 „Антропологија и етнологија – једна или две научне дисциплине?”, *Гласник Етнографског института САНУ* XLIII, Београд, 225-228.
 Горуновић, Гордана
 1997 „Еволуционистичко-марксистичка теорија у етнолошком поступку Шпире Кулишића”, *Зборник Филозофског факултета*, Серија А: Историјске науке, Књига XIX, Београд, 373-387.

- Gorunović, Gordana and Ildiko Erdei, eds.
 1997 *O studentima i drugim demonima. Etnografija studentskog protesta 1996/97*, Filozofski fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd.
 Greverus, Ina-Maria
 1996 „Rethinking and Rewriting the Experience of a Conference on War, Exile, Everyday Life”, in: Jamberšić-Kirin, Renata and Maja Povrzanović, eds., *War, Exile, Everyday Life. Cultural perspectives*, Institute of Ethnology and Folklore Research, Zagreb, 279-286.
 Halpern, Joel M. and E.A. Hammel
 1969 „Observations on the Intellectual History of Ethnology and other Social Sciences in Yugoslavia”, *Comparative Studies in Society and History*, vol. XI, no. 1, 17-26.
 Hastrup, Kirsten and Peter Elsas
 1990 „Anthropological Advocacy. A Contradiction in Terms?”, *Current Anthropology*, Volume 31, Number 3, June, 301-311.
 Jamberšić-Kirin, Renata and Maja Povrzanović, eds.
 1996 *War, Exile, Everyday Life. Cultural perspectives*, Institute of Ethnology and Folklore Research, Zagreb.
 Ковачевић, Иван
 1990 „Почеци наставе етнологије (етнографије) на Великој школи”, *Зборник Филозофског факултета*, Научни скуп поводом 150 година Филозофског факултета, Београд, 123-127.
 1996 *Антропо(по)политички есеји*, Глас Горе, Београд.
 2001 *Историја српске етнологије I*, Етнолошка библиотека, Београд.
 Kovačević, Ivan
 1977 „Uticaj romantizma na razvoj naše etnologije”, *Marksistička misao* 1, Beograd, 54-67;
 1981 *Etnologija u srpskom prosvetiteljstvu*, doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet, Beograd.
 Кулишић, Шпиро
 1953 „Идејна и теоријска основа у развоју наших етнографских музеја”, *Зборник Етнографског музеја 1901-1951*, Научна књига, Београд, 27-31.
 Kulišić, Špiro
 1955 „Antiistorizam funkcionalne škole u etnologiji”, *Pregled* 11-12, Sarajevo, 296-302.
 1973 „Zajedno s marksizmom potiskivana je i napredna nauka”, *Delo* 12, Nolit, Beograd, 1658-1680.

- Лукић-Крстановић, Мирослава
 1986 „Новија проучавања етничког идентитета – америчке и канадске еоријске оријентације”, *Гласник Етнографског института САНУ XXXV*, Београд, 61-72.
 1988 „Срби у Канади: етнички симболи и ритуална пракса”, *Етнолошке свеске IX*, Београд-Нови Пазар, 87-96.
 1992 *Срби у Канади. Живот и симболи идентитета*, Етнографски институт САНУ, Београд.
 2003 „Спектакл и друштво – проучавање музичких манифестација у Србији”, у: *Традиционално и савремено у култури Срба*, Етнографски институт САНУ, Посебна издања, Књига 49, Београд, 221-236.
- Lukić-Krstanović, Miroslava
 1995 „Mass Political Gatherings. Traditional and Contemporary Forms and Meanings”, *Ethnologia Balkanica*, „Prof. Martin Drinov”, Academic Publishing House, Sofia, 179-190.
- Малешевић, Мирослава
 2003 „Има ли нација на планети Рибок? – локални идентитет насупрот глобалном међу младима у Србији”, у: Радојичић, Д., ур., *Традиционално и савремено у култури Срба*, Етнографски институт САНУ, Посебна издања, Књига 49, Београд, 237-258.
- Marcus, George and Michael Fischer, eds.
 1986 *Anthropology as Cultural Critique*, University of Chicago Press, Chicago.
- Миленковић, Милош
 2003а *Проблем етнографски стварног. Полемика о Самоу у кризи етнографског реализма*, Етнолошка библиотека 12, Београд.
 2003б „Антропологија као мултикултурна пропедеутика у Србији”, у: Радојичић, Д., ур., *Традиционално и савремено у култури Срба*, Етнографски институт САНУ, Посебна издања, Књига 49, Београд, 133-148.
- Naumović, Slobodan
 1994 „Upotreba tradicije – politička tranzicija i promena odnosa prema nacionalnim vrednostima u Srbiji 1987-1990”, in: Prošić-Dvornić, Mirjana, ed., *Kulture u tranziciji*, Plato, Београд, 95-119.
 1998 „Romanticists or Double Insiders? An Essay on the Origins of Ideologised Discourses in Balkan Ethnology”, *Ethnologia Balkanica*, Vol. 2, 101-120.
 2000 „Identity Creator in Identity Crisis: Reflections on the Politics of Serbian Ethnology”, *Anthropological Journal on European Cul-*

- tures*, Volume 8, Number 2, (1999), *The Politics of Anthropology at Home II*, pp. 39-128.
- 2002 „The Ethnology of Transformation as Transformed Ethnology: The Serbian Case.”, *Ethnologia Balkanica*, Vol. 6, 7-37.
- У штампи „National Identity Splits, Deep-Rooted Conflicts and (Non)Functioning States: Understanding the Intended and Unintended Consequences of the Clash Between 'The Two Serbias'”, NEXUS Issues Paper.
- Пантелић, Никола
 1992 „Уводна реч: 'Етнологија пред новим изазовима'”, *Гласник Етнографског Института САНУ XLI*, Београд, 19-26.
- Павковић, Никола
 1992 „Антропологија – етнологија: наука о 'другима'”, *Гласник Етнографског института САНУ XLI*, Београд, 205-211.
 1995 „Етно-политиколошки погледи Јована Ердељановића”, *Гласник Етнографског института САНУ XLIV*, Београд, 271-278.
- Pavković, Nikola
 1998 „L'idéologie du Yougoslavisme dans l'ethnologie serbe de la première moitié du XXe siècle”, *Ethnologia Balkanica*, Vol. 2, 81-89.
- Pavković, Nikola, Dušan Bandić, Ivan Kovačević
 1988 „Aspirations and Directions of the Development of Ethnology in the Socialist Republic of Serbia 1945-1983”, *Ethnological Review*, 23-24, Београд, 5-16.
- Pavlović, Mirjana
 1990 *Srbi u Čikagu. Problem etničkog identiteta*, Етнографски институт САНУ, Izdavačka zadruga IDEA, Београд.
- Petrović, Edit
 1988а „Etnički identitet kao element teorije o etnosu”, *Etnoantropološki problemi*, sv. 3, Београд, 7-16.
 1988б „Pristup proučavanju etničkog identiteta na primeru crnogorskih kolonista u Vojvodini”, *Etnološke sveske IX*, Београд-Нови Пазар, 65-72.
- Povržanović, Maja
 1993 „Ethnography of a War: Croatia 1991-1992”, *Anthropology of East Europe Review*, Vol. 11, Nos. 1-2 Autumn, Special Issue: War Among the Yugoslavs.
 2000 „The Imposed and the Imagined as Encountered by Croatian War Ethnographers”, *Current Anthropology*, Volume 41, Number 2, April, 151-162.
- Povržanović, Maja and Renata Jamberšić Kirin
 1996 „Negotiating Identities? The Voices of Refugees between Experience and Representation”, introduction to: Jamberšić Kirin, Rena-

ta and Maja Povrzanović, eds., *War, Exile, Everyday Life: Cultural Perspectives*, Institute of Ethnology and folklore Research, Zagreb, 3-23.

Прошић-Дворнић, Мирјана

1990 „Етнос и стратегија”, *Етно-антрополошки проблеми* 7, Београд, 23-36.

1997 „Сусрет два света – односи америчке културне антропологије и српске етнологије”, у: Павковић, Никола, ур., *Сусрет два света 1492-1992*, Филозофски факултет у Београду, Центар за етнологско-антрополошка истраживања, Београд, 67-82.

Prošić-Dvornić, Mirjana

1991 „Sa nama nema neizvesnosti – politički predizborni plakat u Srbiji 1990”, *Narodna umjetnost* 28, Zagreb, 349-375.

1993 „Enough – Student Protest '92: The Youth of Belgrade in Quest of 'Another Serbia'”, *The Anthropology of East-Europe Review*, Special Issue: War Among the Yugoslavs (eds. J.M. Halpern and D.A. Kideckel), vol. 11, no. 1-2, 127-137.

1998 „The Topsy Turvy Days Were There Again. Student and Civil Protest in Belgrade and Serbia, 1996/1997”, *The Anthropology of East Europe Review*, Volume 16, Number 1, Spring, 77-98.

2000a „Serbia: The Inside Story”, in: Halpern, J.M. and David A. Kideckel, eds., *Neighbors at War. Anthropological Perspectives on Yugoslav Ethnicity, Culture, and History*, University Park: The Pennsylvania State University Press, 316-335.

2000b „Apocalyptic Thought and Serbian Identity: Mythology, Fundamentalism, Astrology, and Soothsaying as Part of Political Propaganda”, *Ethnologia Balkanica*, Vol. 4, 163-181.

Prošić-Dvornić, Mirjana, ur.

1994 *Kulture u tranziciji*, Plato, Beograd

Ракић, Радомир

1989 „Косово српске нације (етно-политиколошки оглед)”, *Етнологске свеске* 10, Београд, 5-46;

1990 „Миграције и национално конституисање Срба (Нацрт етнологског проучавања)”, *Етнологске свеске* 11, Београд, 9-24.

1997 „Предмет етнологске науке према схватањима првих наставника етнологије на Филозофском факултету у Београду”, *Зборник Филозофског факултета, Серија А: Историјске науке, Књига XIX*, Београд, 297-318.

Rakić, Radomir

1983 „О појмовима 'etnos', 'narod', 'nacija' (prilog definisanju)”, *Gledišta* 1-2, Beograd, 5-18.

Rapport, Nigel

1998 „The Potential of Human Rights in a Post-Cultural World”, *Social Anthropology*, Volume 6, Part 3, October, 381-388.

Rihtman-Augustin, Dunja

1995 „National Bias in Ethnology”, *Mediterranean Ethnological Summer School* (Borut Brumen and Zmago Šmitek, eds.), Slovensko etnološko društvo, Ljubljana, 97-103.

1996 „A national ethnology, its concepts and its ethnologists”, *Ethnologia Europaea* 26(2), 99-105.

1997 „Hrvatska etnologija poslije Gavazzija i Bratanića. Razmišljanje o političkom angažmanu u etnologiji”, *Etnološka tribina* 20, Zagreb, 83-93.

2000 *Ulice moga grada. Antropologija domaćeg terena*, Beograd, Biblioteka XX vek.

2001 *Etnologija i etnomit*, Zagreb.

Rihtman-Augustin, Dunja i Aleksandra Muraj

1998 „Prvih pedeset godina etnološke misli u Institutu”, *Narodna umjetnost* 35/2, 103-124.

Roth, Klaus

1998 „Folklore and Nationalism: The German Example and its Implication for the Balkans”, *Ethnologia Balkanica*, Vol. 2, 69-79.

Scheper-Huges, Nancy

1995 „The Primacy of the Ethical: Propositions for a Militant Anthropology”, *Current Anthropology*, Vol. 36, 409-420.

Starn, Orin

1994 „Rethinking the Politics of Anthropology: The Case of the Andes”, *Current Anthropology*, Volume 35, Number 1, February, 13-38.

Šarčević, Predrag

1990 „Prvomajske proslave u Beogradu (1893-1988) – Praznik i politika”, *Tokovi* 1/90, Beograd, 71-113.

Trgovčević, Ljubinka

1986 *Naučnici Srbije i stvaranje jugoslovenske države 1914-1920*, Narodna knjiga, SKZ, Beograd.

Влаховић, Петар

1987 „Етнички плурализам балканских народа и етнос у светлу антропологије”, *Етноантрополошки проблеми*, св.1, Београд, 7-14.

Wilson, Richard A., ed.

1997 *Human Rights, Culture and Context. Anthropological Perspectives*, Pluto Press, London and Chicago.

Wolf, Eric

1994 „Perilous Ideas: Race, Culture, People”, *Current Anthropology*, Volume 35, Number 1, February, 1-12.

Slobodan Naumović

NATIONALIZATION OF A NATIONAL SCIENCE?
POLITICS OF ETHNOLOGY/ANTHROPOLOGY IN SERBIA
AND CROATIA IN THE FIRST HALF OF 1990S

This paper is an attempt to open the discussion on issues that have, until recently, been neglected in national science. This primarily concerns the conceptual foundations, social frame and limits of ethnology as national science, as well as reasons for giving up such a definition of profession, and re-adopting it in a specific historical moment. Therefore, results of comparative analysis of politics of Serbian and Croatian ethnology/anthropology in the beginning of 1990s are presented. Analysis is focused on the factors that led to separation of the two otherwise closely related scientific communities, re-nationalisation in one, and diversification, followed by development of critically oriented political anthropology, in the other.

The paper is divided into four parts. The introductory part is concerned with reasons why thinking about ethnology as national science, despite its obvious anthropologization, can make sense in local contexts. There is a multitude of these reasons, but two are the most important.

Firstly, ethnology, even when it's rapidly anthropologizing in the theoretical sense, due to economical (financial) limitations when it comes to objects of its study, remains the science of Own, i.e. one's own nation. Also, in multinational environments such as former Yugoslavia, that have seen the falling apart of federal states and beginning of civil wars, the renewal of national science projects becomes interesting for political elites as a potentially efficient remedial policy. The growing public confidence in social relevance of the profession can, in return, have an influence on the self-conceptualization and self-esteem of a discipline that had, during a certain period in the past, lost interest in its role in the society.

The second part offers a definition of the key term „politics of ethnology”, and points to the basic assumptions of ethnology functioning as national science, in the domain of its institutionalization. The notion of „politics of science” signifies the complex interrelation between the cognitive orientation of a science, the field and nature of its actual social engagement, and publicly accepted reasons for its existence and action. The main characteristic of the politics of ethnology in the region is that it functioned as national science in the periods when it attracted highest public respect. The

name „national science” can be attributed to a discipline that studies, in an engaged, affirmative and socially applicable way, the same (national) environment in which it originated and developed. Further, I assert that the key issue of every science that strives to be national is for its practitioners to find a socially acceptable attitude towards the *Double Insider Syndrome*. The Double Insider Syndrome refers to the interaction of three sides of the existential position of ethnologist as researcher who, a) is born and socialized in the society he/she studies, b) accepts that he/she belongs to a distinctive community of publicly engaged intellectuals who advocate the interests of their community, and c) perceives the community he/she belongs to as politically, economically or culturally threatened, or in another sense repressed. The Double Insider Syndrome is presented in this paper as a matrix through which it is possible to analyze changes in the domain of the politics of ethnology/anthropology. In the final part of this segment, I point to the consequences of the overlap of the period of national liberation and building of modern nation-states, with the phase of constitution and institutionalization of social sciences and humanities, in the region. This overlap led to the expectation from national sciences to take a number of state-constituting and nation-building roles, from which their counterparts in societies with continuous state tradition were completely, or at least partially, spared.

The third, longest part, presents the results of a comparative analysis of Croatian and Serbian ethnology/anthropology in the beginning of 1990s. The Croatian case is characterized by a brief, but wide-spun renewal of the conception of ethnology/anthropology as national science. Despite similar social conditions, such a development didn't occur in the Serbian case, characterized by a fragmentation of profession and development of critically oriented political anthropology. After tracing differences in developmental lines of Croatian and Serbian ethnology/anthropology, and pointing to emerging respective specificities, an explanation of the logic of their divergence at the time is offered. Six essential situational characteristics, that have, as it seems, rendered the re-nationalization of Serbian ethnology impossible, are discussed. First, in Serbian ethnology there was no theoretical preparation of the kind important for the renewal of advocacy, such as occurred in Croatia. The scientific ideal of value-free research, as well as atheoretical empiricism were still present in Serbian ethnology, while at the same time they were rapidly losing popularity in Croatia due to the internalization of then-current postmodern antiscientist attitudes. Second, although Serbian ethnology was increasingly feminizing in the sense of growing presence of women among professional ethnologists, ideological feminization (in the sense of impregnation by feminism and resulting activism and radicalism) advanced at a slower pace and took a slightly different direction than among Croatian women ethnologists. Third, because of conflicts between generations and theoretical affiliations, and organizational mistakes (such as passiviza-

tion of the professional association), there was no lively, active, and publicly cooperative scientific community within Serbian ethnology. Fourth, since there were no direct conflicts on the territory of Serbia, and no agreement in the Serbian public whether the wars Croatian and Bosnian Serbs waged with the help from, or persuaded by, Milošević's regime, should be considered national, there was no basis for the strong subjective feeling that the nation is victim and its causes are just, as was spread among Croatian people and intellectual elite. Fifth, the inner political fragmentation was more intense in Serbia than in Croatia. Sixth, in the Serbian ethnological/anthropological community itself, besides the generational divide there was additional fragmentation into three hardly reconcilable orientations towards the politics of discipline (traditionalist, modernist, and critically oriented political anthropologists). This new schism intensified the already present divides in the profession, as well as difficulties in the functioning of scientific community, thus additionally weakening the potential for public activity of ethnology/anthropology in Serbia.

In the concluding part, the potential of models of national sciences based on the Double Insider Syndrome for thinking about ethnology/anthropology in the post-national world is discussed. Except in a small number of very specific cases mentioned in this paper, professional factors such as the anthropologization of ethnology and „de-nationalizing” impacts of global currents on national projects make survival or appearance of the Double Insider Syndrome in social sciences increasingly less possible. On the basis of analyses offered here, it also becomes clear that today there are no simple and universally acceptable answers to the question of desirable forms of engaged and socially useful application of social sciences, including ethnology and anthropology. This question calls for permanent public discussions that would have to include those actively interested in the scientific practice of a society, as well as a growing number of those who enjoy or suffer the consequences of such practices.

Милош Миленковић

ПОСТКУЛТУРНА АНТРОПОЛОГИЈА И МУЛТИКУЛТУРНЕ ПОЛИТИКЕ¹

Репроблематизација концепта културе у савременој политичкој и моралној самотематизацији антрополошке теорије у оквиру новоформиране традиције посткултурне антропологије инкомпатибилна је текућој реформи српског политичког система, трансформацији јавне сфере и мултикултурализацији српског школства. Савремена политичка теорија у свом наступу према јавној сфери и политичком систему примењује широко дебатован и у антрополошкој теорији споран традиционални антрополошки концепт културе. Српска етнолошка традиција писања антропологије треба стратешки прагматички да жртвује посткултурно теоријско наслеђе уколико намерава да допринесе друштвеној реформи у форми културне критике и мултикултурне пропедеутике. Ова стратегија допуњује претходно пројектовану прагматичку рехабилитацију реалистичке етнографске епистемологије.

Кључне речи: посткултурна антропологија, мултикултурализам, појам културе, културни идентитет, политичка теорија, образовна политика, политика идентитета, Србија.

У прошлогодишњем извештају о резултатима рада на пројекту указао сам на потребу и могућност да, пошто критички преосмислимо однос друштвене улоге, друштвене рецепције и сопствене рецепције дисциплине, и пошто покушамо да јој рехабилитујемо улогу „националне науке” у српском друштву, српску етнолошку или нативну традицију писања антропологије инкорпорирамо у курикулум образовних институција финансираних из буџета као мултикултурну пропедеутiku на свим обра-

¹ Текст је резултат рада на пројекту *Проблеми културног идентитета становништва савремене Србије* (МНТР 101644) у оквиру истраживачке теме „Етнологија, антропологија и политика идентитета у Србији после 1990-их: од мултикултурне толеранције ка интеркултурној интеграцији”.